

Lasse Christian Arboe Sonne, *Thor-kult i vikingetiden: Historiske studier i vikingetidens religion* (Köpenhamn: Museum Tusulanums Forlag 2013). 235 s.

Sonne har haft ambitionen att på ett källkritiskt sätt granska spåren av kulturen kring vikingatidens populäraste gud, Tor. Vad kan vi se för spår av kult och hur tillförlitliga är de? För de som någon gång har försökt att skapa sig en bild av den vikingatida religionen är det uppenbart att man befinner sig på det historiska mörkrets rand och att tillförlitliga källor är få. Vikingatiden är brytningstiden mellan arkeologi och historieforskning.

Och mycket riktigt visar det sig snart att väldigt lite av det som normalt sett skulle ses som källor till dyrkandet av Tor klarar de hårda premisser som Sonne sätter upp. Ortnamn är enligt Sonne en alltför osäker källa och vi kan inte med stöd av skriftliga källor styrka en kult av Tor. Inte heller torshammare kan egentligen tala för en kult av Tor. Torshammartecken har allt för välvilligt tolkats som på mynt, runstenar och annat, menar Sonne. De så kallade Torshammarringarna kan inte säkert sägas vara just hammare och då inte med säkerhet heller sägas vara Tors hammare Mjölner. Att hammarliknande tecken skulle vara just Mjölner, går inte att bevisa. Vilket är sant. Ibland går det att förklara dem som kors, men i de fall där vi inte har någon annan förklaring är det ändå rimligt att tänka sig att de var just förknippade med Tor. Vi har ingen uppgift om hammare som vapen och att de skulle kunna förknippas med hantverk verkar genom fyndkontexten osannolikt. Det här gäller särskilt när fynden även faller in i ett religiöst sammanhang, som exempelvis brandgravar i Svealand, där hammarringar hittas på gravurnorna, företrädesvis i kvinnogravar. Tors uppgift var att bevara den kosmiska ordningen och genom att skydda Asgårds kvinnor (och som en religiös reflektion, Midgårds) behölls den givna maktfördelningen. Det är därför helt rimligt att tänka sig att ringarnas hammare verkligen är hammaren Mjölner. Men bevis har vi ju inte.

Vidare framhåller Sonne Adam av Bremens texter som helt och hållet en fabrikation och att templet i Uppsala har aldrig existerat. Det här är ju en åsikt som bland annat har förfäktats av Henrik Janson. Att ett sådant tempel som Sune Lindqvist föreslog inte har existerat, är idag ganska allmänt vedertaget. Det har också visat sig att kyrkan och de kristna begravingarna runt Gamla Uppsala är samtida med förkristna gravar. Det här komplicerar bilden av en eventuell kult runt Uppsala. Olaf Olsens avhandling från 1960-talet har sedan länge visat sig vila på felaktig grund och som bland annat projektet Sveriges kristnande visade redan på 1990-talet är kultkontinuiteten inte regelmässig, men vanligt förekommande. Generellt hade de senaste årens forskning kring Gamla Uppsala och utgrävningarna där kunnat få någon uppmärksamhet i diskussionen.

Det som duger som källmaterial i Sonnes undersökning är de runstenar och runbleck som åkallar Tor i någon utsträckning. Det blir väldigt snålt. De åtta inskrifterna är framförallt samlade kring 900-talets början och slår fast Tors mest centrala funktion: att beskydda. Men varför då inte se att den slutsatsen kan rimliggöra anhängande källor så långt det är möjligt? Jag hade gärna sett ett resonemang kring ortnamnen, en diskussion kring tors-hammare som inte fastnar vid form och även ett resonemang kring möjliga influenser på kringliggande folk, exempelvis det samiska. I det samiska källmaterialet finns en sekvens där Samuel Rheen berättar om en kultplats för den samiske åskguden framställs med stål och flinta i huvudet, en bild som påminner om myten om Hrungnir och när Tor får en stenbit i pannan. Här finns förstås en annan källproblematik med religiösa influenser, influenser över tid, men visst kan det inte vara en tillfällighet? Hur ska vi förhålla oss till det? Vidare hade också en diskussion om personnamnens betydelse varit intressant att läsa om. Vad betyder det att cirka 10 procent av personnamnen i landnamabók, Islendingasaga och i runinskrifterna har Tor- som förled? Det gäller dessutom både mans- och kvinnonamn. Sonnes noggranna redogörelser är hans stora förtjänst, men inte sällan saknas argument varför något inte är helt övertygande. Det känns som att 100 procent säkerhet krävs, men det är inte rimligt. Tyvärr överskuggas denna goda förmåga att redogöra för och granska källorna av att inte se det större sammanhanget. Det är absolut nödvändigt att inte stanna i gamla sanningar, men inte heller att källkritisera till förlamning. Sonne har dock visat mer än han drar nytta av, vilket är synd.

Det ska villigt sägas att källäget kunde varit mer gynnsamt när det gäller den fornnordiska kulturen. Men det är inte den enskilda källan som utgör ett bevis i forskningen kring de religiösa föreställningarna under förkristen tid i Norden, utan ett antal indiciekedjor som genom att länkas samman ger en bild av hur det kan ha hängt ihop. Bevisen är däremot få. Vart och ett av

dessa indicier kan förstås avfärdas som ytterst osäkra om man ser dem isolerade. Men när Ahmad Ibn Fadlans redogörelse stämmer med brandgravarna i Svealand, Kvinnebyamulettens och andra runformlers åkallan efter Tor i sjukdomsnöd stämmer överens med Adam av Bremen, Adam av Bremens framställning av Gamla Uppsala har stora likheter med Snorri Sturlusons framställning av Asgård: då är det mer än tillfälligheter.

Mittuniversitetet, Sundsvall

MATHS BERTELL

Jón Viðar Sigurðsson & Thomas Småberg (red.), *Friendship and Social Networks in Scandinavia, c. 1000–1800* (Turnhout: Brepols 2013). 310 s.

For Scandinavian scholars, particularly medievalists, this volume may invoke a sense of *déjà vu* as many of the results published here, especially on medieval friendship (esp. Jón Viðar Sigurðsson, Lars Hermanson, Nanna Damsholt), have already been circulated in recent years in the form of books, dissertations (Ola Teige, Bård Frydelund) or articles in Scandinavian languages. From an international perspective, however, there is great value in bringing this research, together with a number of original articles, to the attention of a broader audience. What remains problematic is the way this research is presented and related to the international scholarly debate (see below).

A short editorial introduction places this volume in the medievalist research tradition of legal anthropology, now dominant in Scandinavia, which stresses the crucial importance of mutual, both horizontal and vertical, societal ties in stateless societies. In his opening essay Hermanson convincingly argues that in the early and high Middle Ages, both in the West and in Scandinavia, ties of friendship were *un fait social*, which did not distinguish between symbolic, religious, political, transactional, or purely pragmatic aspects. This type of bonds constituted a tightly intertwined social fact which was confirmed and reproduced by oaths and rituals and upheld through public recognition.

The next three articles explore the role of friendship in Iceland and the Norwegian realm from 900–1300. Sigurðsson masterfully recapitulates his research on the crucial societal role of friendship (both horizontal and vertical) in Iceland from its early settlement until the Norwegian takeover between the 1260s to 1280s which saw the growth of the importance of formal relations emanating from above (chieftainship replaced by king's officials) at the expense of informal ties coming from the bottom. Randi